

УДК 378.011

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7\(25\)-953-962](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-953-962)

Пєнов Вадим Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, доцент кафедри фізіології, здоров'я і безпеки людини та природничої освіти, вул. Дворянська, 2, м.Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-0900-525X>

Купіна Оксана Вячеславівна Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, викладач кафедри природничих дисциплін, пров. Руставелі 7, м. Харків, 61001, <https://orcid.org/0000-0002-0847-0002>,

Устянська Ольга Володимирівна кандидат біологічних наук, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри фармакології та технології ліків, вул. Дворянська, м. Одеса, 65082, <https://orcid.org/0000-0002-4734-7066>

Радаєва Ірина Миколаївна кандидат біологічних наук Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри фармакології та технології ліків, вул. Дворянська, м. Одеса, 65082, <https://orcid.org/0000-0002-3730-2788>

Прокоф'єва Ольга Анатоліївна Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, старший викладач кафедри біології людини та екології, фактична адреса: вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, юридична адреса: вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, <https://orcid.org/0000-0002-6096-2653>,

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ

Анотація. Нами у статті надано визначення понять «культура безпеки життєдіяльності» та «культура безпеки життєдіяльності студентів». Обґрунтовано, що основними рівнями її формування є індивідуальний, колективний та суспільно-державний. Встановлено завдання освіти та виховання у галузі безпеки та заходи щодо формування культури безпеки життєдіяльності. На тлі зростаючої кількості різних аварій, катастроф і стихійних лих, що є причинами високої смертності, масових каліцтв і

тривалої втрати працездатності, все більшого значення набувають проблеми забезпечення безпеки життєдіяльності, захисту життя та здоров'я людини. Розвиток сучасного суспільства висуває високі вимоги до вищої освіти. Для сучасного розвитку промислових і соціальних технологій недостатньо просто високого рівня дотримання правил техніки безпеки, так як існує потреба не тільки в знаннях, вміннях та навичках забезпечення безпеки життєдіяльності, але й безпечної реалізації будь-якого виду діяльності, розуміння цілей та наслідків своїх дій для суспільства та навколишнього природного середовища. Це означає, що найважливішою метою освітнього процесу в галузі безпеки є формування у майбутніх фахівців мислення, заснованого на глибокому усвідомленні головного принципу – безумовності пріоритетів безпеки під час вирішення будь-яких професійних та особистісних завдань. Отже, культура безпеки життєдіяльності виникає у формуванні особливого виду культури, враховує специфіку діяльності, культури безпеки життєдіяльності. Об'єднання понять «культура» та «безпека» вперше було виконано Міжнародним агентством з атомної енергії у 1986 р. у процесі аналізу причин та наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Визнано, що відсутність культури безпеки стала однією з основних причин цієї аварії. У цьому документі зазначено, що культура безпеки характеризується кваліфікаційною та психологічною підготовленістю персоналу, а її формування є одним із фундаментальних принципів управління та підлягає нормативному регулюванню в атомній енергетиці України.

Ключові слова: культура безпеки життєдіяльності студентів, освіта, безпека.

Pienov Vadym Vasylovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Odesa I.I. Mechnikov National University, Associate Professor of the Department of Physiology, Health and Safety of Humans and Natural Education, St. Dvoryanska, 2, Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-0900-525X>,

Kupina Oksana Vyacheslavivna Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Lecturer at the Department of Natural Sciences, Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, 61001, <https://orcid.org/0000-0002-0847-0002>

Ustjansky Olga Volodymyrivna PhD in biology, Odesa I. I. Mechnikov National University, senior lecturer of the Department of Pharmacology and Drug Technology, Dvoryans'ka St, 2, Odesa, 65082, <https://orcid.org/0000-0002-4734-7066>

Radaieva Irina Mykolaivna PhD in biology, Odesa I. I. Mechnikov National University, senior lecturer of the Department of Pharmacology and Drug Technology, Dvoryans'ka St, 2, Odesa, 65082, <https://orcid.org/0000-0002-3730-2788>

Prokofieva Olha Anatoliivna Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, senior lecturer of the Department of Human Biology and Ecology legal address: Ukraine, Melitopol, Hetmanska St., 20, actual location: Ukraine, Zaporizhzhia, Naukovogo mistechka St., 59, 69000 <https://orcid.org/0000-0002-6096-2653>

FEATURES OF THE FORMATION OF A CULTURE OF LIFE SAFETY FOR STUDENTS

Abstract. In the article, we defined the concept of "life safety culture", "student life safety culture". It is substantiated that the main levels of its formation are individual, collective and public-state. The task of education and training in the field of safety and measures to form a culture of safety of life activities have been established. Against the background of the growing number of various accidents, catastrophes and natural disasters, which are the causes of high mortality, mass disabilities and long-term disability, the problems of ensuring the safety of life, protection of life and human health are becoming increasingly important. The development of modern society makes high demands on higher education. For the modern development of industrial and social technologies, it is not enough simply to have a high level of compliance with safety regulations, because there is a need not only for knowledge, abilities and skills to ensure the safety of life, but also for the safe implementation of any type of activity, understanding the goals and consequences of one's actions for society and the natural environment. This means that the most important goal of the educational process in the field of safety is the formation of thinking in future specialists based on a deep understanding of the main principle - the unconditionality of safety priorities when solving any professional and personal tasks. Therefore, it arises in the formation of a special type of culture, takes into account the specifics of activity, the culture of life safety. Combining the concepts of "culture" and "safety" was first performed by the International Atomic Energy Agency in 1986 in the process of analyzing the causes and consequences of the accident at the Chernobyl nuclear power plant. It was recognized that the lack of safety culture was one of the main reasons for this accident. This document states that the safety culture is characterized by the qualification and psychological

preparation of personnel, and its formation is one of the fundamental principles of management and is subject to normative regulation in the nuclear energy industry of Ukraine.

Keywords: culture of students' life safety, education, safety.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення склалося розуміння того, що ця категорія має бути застосована не тільки до персоналу потенційно небезпечних об'єктів, але й до кожної людини окремо, суспільства в цілому. Від ціннісних установок людей, мотивів їхньої поведінки, особистісних та професійних якостей і здібностей, залежить головною мірою ефективність заходів щодо забезпечення безпеки життєдіяльності, зниження індивідуальних, колективних та глобальних ризиків. Проведений нами теоретичний аналіз показав, що «культура безпеки життєдіяльності» не тільки відсутнє сьогодні як суворе, наукове, обґрунтоване поняття, а й немає єдиної термінології. Теоретики та практики освітньої галузі «Культура Безпеки Життєдіяльності» вбачають мету вузівської дисципліни Культури Безпеки Життєдіяльності у «формуванні культури особистої безпеки», «масової культури безпеки», «культури безпеки», «культури безпеки життєдіяльності». Під культурою безпеки життєдіяльності ряд дослідників розуміє синтез знань, почуттів, традицій, ідеалів, які забезпечують як самозбереження соціумів, а й його розвиток. Вона має на меті інтегрувати досвід, знання, навички, типи організації тощо, пов'язані безпекою, що передаються від покоління до покоління, від людини до людини, від одного суспільства до іншого. Поєднання понять «культура» і «безпека» таки конкретизує власне культурне з усього змісту соціального життя, є життєзберігаючим фундаментом людської єдності. Воно дозволяє задавати межі присутності людини, що визначаються локальними значеннями смислів цінностей культури: екологічної, економічної, соціальної, політичної, моральної та інших. Концептуалізація цих просторів у межах окремих наук структурує сфери людської присутності, що створюють безпечні умови життєдіяльності індивіда в цілісності. Виховання культури безпеки життєдіяльності розглядається як «пошук людської універсальності», завдяки чому досягається цілісність світогляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культура безпеки життєдіяльності – це стан розвитку людини, соціальної групи, суспільства, що характеризується ставленням до питань забезпечення безпечного життя та трудової діяльності, активною практичною діяльністю щодо зниження рівня небезпеки у всіх сферах життєдіяльності. Дослідженням цього феномену займалися такі вчені: О. Пуляк, Н. Шерер,

О. Арламов, Є. Логвінова. Цими вченими було досліджено, що культура безпеки життєдіяльності студентів – інтегральна якість особистості, що визначає її спрямованість на розвиток потреби у безпеці на основі сукупності професійних та специфічних знань, постійного вдосконалення умінь та навичок безпечної реалізації професійної та соціальної діяльності. Будучи складовою загальної культури, культура безпеки життєдіяльності має носити регульований характер, націлений на конкретний результат – обов'язкове виконання людиною норм поведінки у соціумі, що саме собою є категорією моральності, що у суспільстві, з його девальвацією цінностей зазнає краху. У суспільстві виникли протиріччя між збільшенням небезпек, які є наслідком інтенсивної діяльності, і відсутністю культури безпечного існування соціуму; зниженням за шкалою індивідуальних цінностей, цінності здорового та тривалого життя та необхідністю високого рівня здоров'я в сучасних умовах для створення сім'ї, професійної кар'єри та матеріального забезпечення. Освіта та виховання має бути побудована на засадах культури безпеки. Хоча виховання у сфері безпеки здійснювалося завжди (від моменту народження людини до кінця його життя – батьками та близькими, суспільством та державою), але відбувалося це розрізнено, а, головне, стихійно. Нова епоха вимагає формування культури безпеки на основі застосування наукових підходів та системного включення питань безпеки до освіти молоді. Становлення нової культури безпеки, що спирається на підвищення ступеня розвиненості особистості та суспільства, можливе внаслідок перетворення свідомості всіх верств суспільства. Освіта при цьому має носити випереджальний характер, що дозволяє суспільству (професійному колективу, нації, світовій спільноті) перейти від пріоритету захисту у сформованих ситуаціях до пріоритету запобігання цим ситуаціям, усунення причин загроз, забезпечення безпеки своєї життєдіяльності [8, с. 238].

Основними завданнями освіти та виховання у сфері безпеки є: для дітей дошкільного віку – прищеплення норм безпечної поведінки у навколишньому середовищі; для учнів загальноосвітніх установ – формування відповідального, шанобливого ставлення до власної безпеки та безпеки інших людей, дбайливого ставлення до навколишнього середовища, усвідомлення пріоритетності забезпечення безпеки у всіх сферах діяльності; для студентів установ початкової професійної освіти – формування розуміння необхідності забезпечення безпечних умов праці, дотримання екологічних норм; для студентів установ середньої та вищої професійної освіти - розвиток здібностей прийняття грамотних (з точки зору безпеки) рішень при управлінні виробництвом, навчальним проце-

сом, організації діяльності колективу, формування професійно значущих (з цих позицій) характеристик; для людей старшого покоління, зайнятих у сферах виробництва та обслуговування, – формування усвідомленого виконання норм та правил трудової та технологічної дисципліни; для непрацюючого населення – формування відповідального ставлення до власної безпеки, безпеки своєї сім'ї та оточуючих людей [5, с. 138]. Сутність культури безпеки життєдіяльності – це відома історія сукупності різноманітних матеріальних та духовних моделей життєдіяльності, що становлять основу безпечного розвитку особистості, суспільства, держави, людства загалом. Ряд дослідників виділяють три структурні рівні Культури Безпеки Життєдіяльності: індивідуальний, колективний, суспільно-державний. Складовими елементами культури безпеки життєдіяльності є: на індивідуальному рівні - це світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності та підготовленість людини у сфері безпеки життєдіяльності; на колективному рівні - корпоративні цінності, професійна етика та мораль, підготовленість персоналу у зазначеній галузі; на суспільно-державному рівні – традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість всього населення у сфері безпеки життєдіяльності.

Мета статті – дослідження розвитку Культури Безпеки Життєдіяльності, що на індивідуальному рівні має включати формування ідеалу та цінностей у сфері безпеки життєдіяльності; розвиток вроджених та формування набутих якостей особистості, які забезпечують можливість дієвого попередження реалізації загроз та небезпек, а також захисту від них, прищеплення знань, умінь та навичок забезпечення безпеки у всіх сферах життєдіяльності; мотивування безпечної життєдіяльності. На колективному рівні формування Культури Безпеки Життєдіяльності має включати встановлення безпеки життєдіяльності як однієї з вищих цінностей організації; створення атмосфери психологічної налаштованості на безпеку; розвиток у працівників почуття персональної відповідальності у питаннях безпеки; проведення необхідного підбору, навчання та підготовки персоналу у кожній сфері діяльності, що впливає на безпеку; моральне та матеріальне стимулювання діяльності персоналу, спрямованої на зниження ризиків небезпечних ситуацій та аварій; чітку регламентацію дій, особливо пов'язаних із високими ризиками; контроль за дотриманням трудової та технологічної дисципліни, охороною праці.

Виклад основного матеріалу. На суспільно-державному рівні розвиток Культури Безпеки Життєдіяльності має здійснюватися шляхом формування системи соціальних цінностей та пріоритетів; соціальної свідомості у сфері безпеки життєдіяльності; розвитку нормативного

правового поля; проведення політики забезпечення безпеки суспільства та людини, природної та техногенної сфер; розвитку науки та мистецтва в галузі екології; зниження ризиків, захисту від надзвичайних ситуацій; залучення релігійних інституцій; вдосконалення системи духовно-морального та патріотичного виховання; пропаганди, соціальної реклами, громадського та державного стимулювання у сфері безпеки життєдіяльності; Загальні результати життєдіяльності привели людство до глобальної кризи. Для благополучного виходу з кризи у сталий розвиток необхідно змінити ступінь розвиненості особистості та суспільства у сфері забезпечення безпеки, навіщо доповнити використовувані до нашого часу способи життєдіяльності у цій галузі (захист, перетворення довкілля) третім способом – перетворенням власної свідомості. Світосприйняття має змінити систему цінностей і цілей життєдіяльності людей, переключити їх з максимального постійного і необмеженого задоволення матеріальних потреб на духовний розвиток, на здоровий спосіб життя, традиції кулінарії, соціальні норми відпочинку (системи вихідних, відпусток, активної діяльності), традиції фізичної культури та спорту, оздоровчого туризму та інших форм активного відпочинку, традиції загальнонаціональних та народних свят, карнавалів, масових гулянь, різноманітні форми розважального, ігрового та інтелектуального дозвілля тощо.

Саме тому важливо знати, як поводитися в різних ситуаціях — від домашніх справ до участі в громадських заходах — щоб забезпечити спільну безпеку. Це включає у собі не тільки знання як уникнути нещасних випадків, а й уміння поводитися з небезпечними речовинами і дотримання профілактичних заходів. Постійне оновлення та поширення цих знань є важливою частиною освіти, яка допомагає створити більш усвідомлене та безпечне суспільство. Наука, як люди ставляться до безпеки, допомагає їм бути більш уважними та відповідальними у повсякденному житті. Цей підхід може знизити ризик виникнення несподіваних ситуацій та створити міцні засади для безпеки суспільства. Дослідження культури безпеки важливе не лише для повсякденного життя, а й для підготовки людей до дій у надзвичайних ситуаціях. Культура безпеки життєдіяльності включає різні навички, такі як практичні навички, як евакуюватися, вміння надавати першу допомогу та використання засобів захисту у критичних ситуаціях. Формування культури безпеки – важлива частина розвитку сучасного суспільства. Цей процес не тільки сприяє стабільності та благополуччю, але також суттєво покращує якість життя. Підтримка безпеки у різних сферах життя відіграє ключову роль у забезпеченні сталого та гармонійного розвитку

суспільства в умовах швидких змін клімату, стрімких технологічних змін та глобальних викликів. Активне дослідження культури безпеки необхідне підготовки населення адаптації до нових умов. Це стає основою сталого розвитку суспільства, оскільки сприяє формуванню реальних механізмів пристосування змін [5, с. 138].

Культура безпеки життєдіяльності відіграє ключову роль у загальній культурі, відображаючи рівень знань у галузі безпеки та усвідомленість необхідності дотримання правил безпечної поведінки. Цей всебічний підхід як сприяє зміцненню особистих навичок, але й формує загальне розуміння і відповідальність, що є фундаментом стійкого прогресу та розвитку суспільства на умовах постійних змін [1, с. 56].

Формування культури безпеки життєдіяльності стає важливим завданням для забезпечення здорового дорослішання молоді та зниження показників смертності та захворюваності в країні. Продовжуючи посилені зусилля виховання у молоді глибокого розуміння питань безпеки, наголошуємо на поточних небезпеках сучасного світу через різноманітні інформаційні ресурси. Такий підхід не тільки сприяє зниженню інцидентів девіантної поведінки серед молоді, а й створює сприятливі умови для здорового дорослішання. Передача знань про безпеку через різноманітні канали комунікації дозволяє сформувати стійкий фундамент для майбутнього покоління, готового до відповідального дорослішання та активної участі у житті суспільства.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити низку висновків. Культура безпеки життєдіяльності є важливим елементом розвитку цивілізованого суспільства. Її формування сприяє стабільності, благополуччю та підвищенню якості життя в суспільстві.

Культура безпеки оперує на трьох рівнях - індивідуальному, корпоративному та громадсько-державному. Індивідуальні навички, корпоративні та суспільні цінності формуються спільними зусиллями, сприяючи безпечній поведінці у повсякденному житті.

Процес формування культури безпеки починається у ранньому дитинстві та потребує активного впливу освітніх закладів, особливо шкіл. Знання, передані у період, можуть бути внутрішнім компасом для молоді під час підвищених ризиків.

Період серед молоді у 15-20 років виділяється як період підвищених ризиків, де вони стикаються з різними викликами, такими як алкоголізм, наркоманія та депресивний стан. Цей період може бути критичним, і, як свідчать дослідження, підлітки, які мають фундаментальні знання в галузі культури безпеки життєдіяльності, мають свого роду внутрішній компас, який допомагає їм справлятися з викликами більш ефективно.

Аналіз статистичних даних з 2005 по 2021 рік показує позитивні зміни у зниженні смертності та захворюваності серед молоді. Однак виклики, такі як демографічні проблеми та проблеми ожиріння, продовжують залишатися актуальними. Системна взаємодія держави та суспільства, спрямована на запобігання ризикам та формування безпечного середовища, залишається ключовим елементом успішного розвитку суспільства в сучасних умовах. Таким чином, культура безпеки життєдіяльності не лише зміцнює індивідуальні навички та компетенції, але також є стратегічним інструментом для забезпечення сталого прогресу та добробуту суспільства загалом.

Дослідження статистичних даних відображають ключові причини захворюваності та смертності серед молоді, такі як отруєння, наркоманія, алкоголізм, захворювання, що передаються статевим шляхом, та суїцид. Інформування суспільства про сучасні ризики та активна пропаганда здорового способу життя є важливими заходами профілактики.

Держава відіграє ключову роль у формуванні культури безпеки, запроваджуючи заходи щодо протидії шкідливим звичкам, суїцидальним настроям та беручи активну участь в освітніх програмах.

Формування культури безпеки потребує системного підходу, що охоплює як індивідуальні, і колективні аспекти, щоб забезпечити стійкий прогрес та розвитку суспільства за умов постійних змін.

Література:

1. Арламов О. Ю. Безпека життєдіяльності та цивільний захист : конспект лекцій. Київ, 2018. URL : <http://opcb.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/09/BZDCZkonspekt.pdf>
2. Бутиріна М. В., Бабенко В. О. Формування культури безпеки життєдіяльності як соціально-педагогічна проблема сучасної системи освіти України
3. Логвінова Є. В. Підготовка майбутнього соціального педагога до формування культури безпеки життєдіяльності старшокласників. : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків. 2019. 21с.
4. Максимчук Б. А., Максимчук І. А. Підготовка майбутнього вчителя до фізичного виховання учнів: навчальний посібник – Маріуполь: 2020. – 221 с.
5. Пуляк О. В. Виховання культури безпеки у студентів вищих навчальних закладів. Наукові записки КДПУ. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 7, ч. 1. С. 137-140. URL : <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/812>.
6. Федотова О. Цензура друкованих видань в Україні на останньому етапі свого існування (1985 – 1990). Вісн. Кн. палати. 2003. No 11. С. 37 – 39.
7. Чепіль М. Безпека життєдіяльності вихователів закладів дошкільної освіти: виклики сьогодення. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». 2022. No 14(46). С. 56–62. DOI : <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.8>.
8. Шерер Н. В. Принципи виховання культури безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів. Педагогічні науки. Збірник наукових праць, 2011. Випуск 95. С. 238-244. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5102>.

References:

1. Arlamov O.Iu. (2018) Bezpeka zhyttiediialnosti ta tsyvilnyi zakhyst : konspekt leksii.[Life safety and civil protection: lecture notes]. Kyiv. URL: <http://opcb.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/09/BZDCZkonspekt.pdf>. [in Ukrainian].
2. Butyrina M. V., Babenko V. O. Formuvannya kultury bezpeky zhyttiediialnosti yaksotsialno-pedahohichna problema suchasnoi systemy osvity Ukrainy. [Formation of the culture of life safety as a socio-pedagogical problem of the modern education system of Ukraine]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8671/1/BUTYRINA.pdf>. [in Ukrainian].
3. Chepil, M. (2022) Bezpeka zhyttiediialnosti vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity:vyklyky sohodennia. [Life safety of preschool teachers: today's challenges]. Liudy-noznavchistudii. Seriya «Pedahohika», 14(46), 56–62. DOI : <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.8>. [in Ukrainian].
4. Fedotova O. (1985 - 1990) Censorship of printed publications in Ukraine at the last stage of its existence. Visn. Book ward 2003. No. 11. P. 37-39. [in Ukrainian]
5. Lohvinova Ye. V. (2019) Pidhotovka maibutnoho sotsialnoho pedahoha do formuvanniakultury bezpeky zhyttiediialnosti starshoklasnykiv. [Preparation of the future social pedagogue for the formation of a culture of safety in the life of high school students].: avtoref. dys. ... kand. ped.nauk. Kharkiv. 21. [in Ukrainian].
6. Maksymchuk B. A., Maksymchuk I. A. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do fizychnoho vykhovannia uchniv [Preparation of future teachers for physical education of students]: navchalnyi posibnyk Mariupol: 2020. 221 s. [in Ukrainian]
7. Puliak O. V. (2015) Vykhovannia kultury bezpeky u studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv. [Education of safety culture among students of higher educational institutions]. Naukovizapysky KDPU. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity.Kirovohrad : KDPU im. V. Vynnychenka, Vyp. 7, ch. 1. 137-140. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/handle/123456789/812>. [in Ukrainian].
8. Sherer N. V. (2011) Pryntsypy vykhovannia kultury bezpeky zhyttiediialnosti u studentivvyshchych navchalnykh zakladiv. [Principles of education of life safety culture among students of higher educational institutions]. Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 95. 238-244. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5102>. [in Ukrainian].